

УДК [37.015.31:7]:78

ВЗАЄМОДІЯ ХУДОЖНЬОГО І ЕСТЕТИЧНОГО ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Л.М. Сбітнєва

В статті розглядаються питання художньо-естетичного виховання, які у 21 столітті набувають актуальності, адже в естетичному вихованні підрастаючого покоління мистецтво у різноманітні види і жанри відіграє особливу роль. Через сприйняття художніх цінностей в дитячій особистості формуються пізнавальні мотиви, моральні і естетичні установки, розвивається духовний потенціал. Розглядаючи питання діалектики естетичного і художнього в музичному вихованні, автор підкреслює, що художнє і естетичне мають багато спільного, в основі лежить емоційна і раціонально-логічна основа, а естетичне лежить в основі художнього. Музично-естетичне виховання спрямоване на пізнання і усвідомлення мистецтва, але його результатом повинно бути і духовно-практичне відношення особистості до навколишнього світу.

Ключові слова: художнє, естетичне, естетична свідомість, естетичні почуття, художньо-естетичне виховання, музично-естетичне виховання.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. В «Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» зазначається, що метою художньо-естетичного виховання є формування в учнів особистісно-ціннісного ставлення до дійсності і мистецтва, розвиток естетичної свідомості, загальнокультурної і художньої компетентності, здатності до самореалізації і потреби в духовному самовдосконаленні.

Б.Асаф'єв, Б.Яворський, О.Буров, Д.Кабалевський вбачали в мистецтві форму естетичного освоєння світу, вони наголошували, що розвиток дитячої особистості органічно пов'язаний з її ставленням до мистецтва, яке, відображаючи в художньому образі принципово новий рівень дійсності, виступає як універсальний засіб бачення світу.

Художня освіта і розвиток особистості розглядається сьогодні як поліхудожнє, поліестетичне, полікультурне явище, яке об'єднує в комплексі мистецтво і естетичну культуру в різних видах діяльності: від сприйняття, оцінки, творчості до соціокультурних видів діяльності.

Аналіз наукової літератури свідчить про значний інтерес вчених до питань художньо-естетичного виховання – Є.Басін, О.Буров, Г.Волкова, В.Грязева-Добшинська, О.Дем'янчук, В.Іванов, А.Зись, М.Каган, М.Киященко, І.Коніков, А.Комарова, Л.Кондрацька, Н.Крилова, В.Крутоус, М.Лейзеров, Б.Лихачов, В.Мартинів, В.Міхальов, С.Мельничук, Н.Миропольська, О.Олексюк, Л.П.Печко, Г.Падалка, Г.Петрова, О.Ростовський, Т.Танько, О.Торшилова, О.Семашко, Л.Смирнова, У.Суна, Л.Столович, Г.Шевченко, Р.Шульга, Н.Яранцева та ін.

В останні десятиріччя проблеми естетичної свідомості, яка є важливішим показником естетичного і культурного розвитку особистості, розроблялися у наукових дослідженнях Г.Апресян, О.Арнольдова, В.Асмуса, М.Бахтіна, Д.Беста, М.Відгофа, Е.Гудмена, І.Джидарьян, Т.Домбровської, А.Зись, І.Зязюна, М.Кагана, Н.І.Киященко, Є.Крупник, Д.Кучерюк, О.Ларміна, Л.Левчук, В.Лисенкової, В.Личихових, В.Михальова, В.Мозгот, О.Онщенко, Є.Орлова, Є.Олесіної, В.Панченко, Л.Печко, Р.Рогової, В.Самохвалової, Л.Столович, О.Семашко, Є.Соколова, Є.Торшилової, Є.Фельдмена, Є.Шапінської та інших.

Питання естетичної сутності мистецтва розроблялися відомими українськими філософами-естетиками В.Мазепою, В.Михальовим, В.Федоруком, Н.Яранцевою, О.Лановенко, І.Лисим та іншими відомими філософами, культурологами, які відзначали, що мистецтво за своєю природою є поліфункціональним, виконує наступні функції в розвитку особистості – пізнавальну, комунікативну, евристичну і виховну, через сприйняття художніх цінностей здійснюється безпосередньо формування пізнавальних мотивів, моральних і етичних установок особистості, її духовного потенціалу в цілому.

В науковій літературі останніх десятиріч уточнюються питання про діалектику естетичного та художнього виховання, думки вчених сходяться в тому, що загальними для феноменів естетичного і художнього є наступні фактори: їх витоки, почуттєво-емоційна і раціонально-логічна основа, ізоморфність структур, які включають в себе процеси сприймання, пізнання, оцінювання і перетворення, що, по суті, естетичне складає основу художнього.

Метою цієї роботи є дослідження питань взаємодії «художнього» і «естетичного» як важливого фактора у музично-естетичному вихованні дитячої особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Звертаючись до проблем теорії і практики музичного виховання і навчання, філософи накопичували досвід усвідомлення сутності музичного мистецтва, його роль в житті людини і суспільства. Втілення в мистецтві ідеї єдності краси людини і світу були в центрі уваги багатьох відомих вчених і думки таких відомих філософів, як А.Ф.Лосєв, В.С.Соловйов, Ф.Шиллер та інших для педагогів-музикантів є дуже важливими, адже вони допомагають зрозуміти розумом і серцем досягнути смисл музики, її духовну силу і красу. Музична педагогіка на всіх етапах свого розвитку також зверталася до філософії та інших наук, використовувала накопичений ними досвід для усвідомлення і вирішення педагогічних проблем. В теорії і практиці музичної освіти знайшли своє значення значна частина багатьох філософсько-естетичних категорій і положень. Увага до музичної складової естетичного виховання зумовлювалася кількома причинами, а передусім – природою музики, особливостями її впливу на внутрішній світ особистості.

Уявлення про естетичне виховання і становлення науки про нього (середина 40-х – кінець 60-х років) будувалося на засадах вітчизняної педагогіки, психології, естетики і філософії у цілому, вони були орієнтовані на марксистсько-ленінську концепцію і ідеологію, на обґрунтування моделей всебічного виховання і розвитку підростаючого покоління. В філософсько-естетичних працях другої половини ХХ ст. визначались і формулювались загальні положення естетичної науки, ґрунтовно розроблялись питання естетичної свідомості, специфіки естетичної діяльності та естетичної творчості в естетичному і духовному розвитку особистості. Широкий розвиток в галузі гуманітарних наук отримали вчення про особистість, діяльність, мотивацію. Визначення сутності та розвиваючого потенціалу мистецтва будувалося на положенні про те, що естетичні ідеали радянської людини невіддільні від її етичних та політичних ідеалів. При цьому мистецтво розглядалось як провідний засіб у визначенні та реалізації принципів естетичного виховання у цілому, в розвитку сприймання, художніх здібностей у кожної дитини. Дослідження проблем художнього виховання в 60-70 роки ХХ-го століття присвячувалися в

основному визначенню шляхів залучення школярів до мистецтва, формуванню художніх інтересів дітей, здібностей адекватного сприймання художніх творів та їх оцінювання. Наукова постановка питань, пов'язаних різноманітним впливом музики на емоції людини, сприйняття і виховної ролі музики потребувала розвитку досліджень в різних галузях знання. Здобули характеристики педагогічні особливості змісту процесу навчання, методів педагогічного керівництва вчителем, а також організаційні форми художньої освіти і естетичного виховання у сім'ї, дитячому садку, на уроках у школі і позакласній діяльності, також у позашкільних формах.

Яскравою подією загальнонаукового, естетико-культурного, художнього і педагогічного життя став вихід книги О.Бурова «Естетична сутність мистецтва» у 1956 році, яка відкривала зрозумілі орієнтири розробки теорії в галузі художньо-естетичного розвитку особистості. М.Лившиц, А.Лебедев, В.Шестаков, В.Коровін та інші відомі науковці обґрунтовували сутнісне в естетичному вихованні і в естетичній освіті, розуміючи цей процес як універсальну сферу розвитку особистості, яка спирається на відкриття людиною моделей світу шляхом почуттєво-емоційних процесів при сприйманні навколишнього світу і мистецтва. О.Буров, Б.Юсов, Б. Неменський були засновниками нових напрямків у педагогіці мистецтва, їх наукові інтереси торкалися ідеї основополагаючої ролі мистецтва у процесі виховання і освіти. Б. Юсов розробляв ідею поліхудожньої взаємодії мистецтв і інтеграції, які в наш час сприймаються педагогічною спільнотою як цілком зрозуміле явище.

Впродовж 60-70-х років під керівництвом О.Бурова в НДІ художнього виховання проводилися колективні дослідження з фундаментальних питань теорії і практики естетичного виховання. При розробці О.Буровим теорії естетичного виховання на перший план виступала фундаментальна наукова концепція про сутність естетичного освоєння дійсності і про створення системи естетичного виховання як сукупності цілеспрямованих і організованих педагогічних процесів формування у особистості естетичного відношення до дійсності, та його реалізації в естетичній діяльності. Естетичне виховання розглядалось О.Буровим як процес впливу на всі рівні духовного життя особистості: моральні, соціальні, світоглядні. Досконале як естетичне, вважав О.Буров, має відношення не тільки до краси, але й до всіх сторін буття (природним, соціальним, духовним, художнім тощо), якщо вони володіють повнотою виявлення своїх якостей. О.Буров відмічав

важливість залучення до мистецтва не само по собі, а в якості засобу всебічного розвитку особистості. Виховний розвиваючий потенціал мистецтва О. Буров бачив у в тому, що «мета мистецтва – формування цілісної людини у всьому різноманітті особливих рис, в першу чергу – духовного розвитку. Розглядаючи естетичне як проблему мистецтва, вчений стверджував, що людина є «абсолютним естетичним предметом», наголошував на важливості розвитку в особистості художньо-естетичної свідомості [3, с.94].

Аналіз понять «естетичне» і «художнє» у радянській естетиці і теорії естетичного виховання 60-х – 70-х років дає розуміння двох складових – естетичне виховання засобами мистецтва і естетичне виховання засобами дійсності.

Наприкінці 60-х років ХХ століття, коли склався спектр поглядів на поняття «естетичне», серед вчених розвернулася дискусія, яка порушувала принципові основи естетичної теорії, насамперед ті, які стосувалися усвідомлення закономірностей сфери мистецтва, тобто поняття «художнє». Розуміння терміну в роботах О.Бурова, Л.Столовича, В.Ванслова, Ю.Борева зводилося до естетичного як «сутності та основи естетичних якостей дійсності» – прекрасного, потворного, трагічного, комічного.

У науково-педагогічній літературі існує ряд визначень естетичного виховання, в яких виділяються окремі аспекти даного явища. Традиційно естетичне виховання розглядається як система комплексного впливу на людину з боку соціальних інститутів та установ на основі єдиних науково-педагогічних принципів, методів та засад, внаслідок яких виникає світоглядна установка на безпосередню творчу оцінку діяльності і власного життя в суспільстві як проявів прекрасного і потворного, піднесеного і низького, трагічного і комічного та інших естетичних категорій.

Естетичне виховання розуміється як процес формування цілісного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності, при цьому в науковій літературі підкреслюється, що здатність особистості до творчого самовиявлення вимагає свідомого, цілеспрямованого і систематичного розвитку. Завданням естетичного виховання є не тільки розвиток всіх форм естетичної свідомості, розширення художнього сприйняття, а й організація людських почуттів, духовного росту особистості, регуляція і корекція поведінки, включення категорій естетичного рівня в алгоритм власної діяльності,

естетичне виховання повинно проникати в усі сфери дитячого життя, забезпечуватися багатством і різноманітністю засобів виховання.

Естетичне виховання вважається дослідниками одним з найважливіших напрямів виховної діяльності, воно покликано «забезпечити різнобічне формування цілісної особистості дитини» – за умови його комплексності, в єдності усіх напрямів та форм, стверджує Г.Шевченко [10, с.44].

Бодіна О., Комарова А. та інші дослідники формулюють мету естетичного виховання як цілеспрямоване формування естетичної свідомості. Така спрямованість естетичного виховання аналізується авторами досліджень з різних позицій: естетичного сприйняття, потреб, інтересів, поглядів, смаку, ідеалів, ціннісних орієнтацій, діяльності, що виступають складовими естетичної свідомості і водночас – формами прояву естетичного ставлення до мистецтва і дійсності.

Естетична свідомість в науковій літературі розглядається як найбільш давня і універсальна форма духовного світу людини. І.Джидарьян, Т.Домбровська, Л.Левчук, В.Лисенкова, Д.Кучерюк, В.Панченко розглядали естетичну свідомість як складову естетосфери особистості. В.В.Бичков вважає, що вона є високорозвинutoю і орієнтованою на сугнісні основи буття людей і саме тому естетичні цінності найменше підтвержені часу, не залежать ні від мовних, етнічних, релігійних аспектів, які сутнісно впливають на інші цінності і форми свідомості людей. В культурі людства естетична свідомість займає важливіше місце, а естетична свідомість особистості, народу, епохи відіграє розвиваючу роль в художньому житті суспільства [4, с.65].

В роботах О.І.Бурова, М.П.Гальперіна, С.С.Гольдентрихт, В.П.Зинченко, М.С.Кагана, Н.І.Киященко зазначається, що естетична свідомість особистості безпосередньо перекликається з іншими формами індивідуальної свідомості (політичної, моральної, правової тощо), які без неї втрачають почуттєво-емоційне забарвлення своїх регулюючих і спрямовуючих людську дію функцій, а за змістом – справжній ціннісний початок людської цілеспрямованої діяльності. Адже специфічними особливостями естетичної свідомості виступають її орієнтація на формування гармонійної особистості, активізація і розвиток усіх людських здібностей, загальної культури суспільства. В реальному житті і діяльності людини естетична свідомість не виділяється як особливе, самостійне явище, вважає М.С.Каган, вона присутня в щоденній роботі людської психіки, виявляється в поведінці і

діях людей, та вплітається в різноманітні поза естетичні ситуації – це широкий, універсальний процес становлення і розвитку людської особистості у всіх її проявах, які можна розглядати через призму естетичних відношень.

Структуру естетичної свідомості, існування суспільної та індивідуальної свідомості науково обґрунтували у своїх дослідженнях О.Колесникова, В.Лозовий, Н.Чібісова, О.Шила. До структури естетичної свідомості, яка є результатом розвитку естетичної культури і одночасно її вираженням, Д.Кучерюк, Л.Левчук, О.Онщенко, В.Панченко відносять: почуття, смак, ідеал, потреба, накреслюючи при цьому на важливості естетичних почуттів, що характеризують рівень соціалізації особистості, її потреби, ціннісні орієнтації.

Л.Виготський, досліджуючи психологію мистецтва, в розумінні естетичного почуття виходив із концепції, сутність якої полягає у рухові від художнього твору до переживання, від нього – до поведінки. Таким чином, в основі естетичного почуття Л.Виготський вбачав реакцію на твори мистецтва і пов'язував її з внутрішньою активністю особистості. Він вважав, що для повноцінного сприйняття мистецтва недостатньо «заразитися» почуттями автора і просто пережити цей стан. Необхідно ще творчо подолати власне почуття, яке виникає під впливом мистецтва.

С.Раппопорт, Б.Додонов розглядали естетичні почуття як такі, що виникають при сприйнятті творів мистецтва, як один із елементів «художніх» почуттів і визначали їх швидше як «естетизовані», тобто пов'язані з насолодою.

Л.Юлдашев розглядав естетичні почуття як процес сприйняття об'єктів дійсності (у тому числі і творів мистецтва), через який розкриваються і всі інші естетичні категорії. Таке широке трактування дозволяє автору розглядати естетичні почуття з позиції оціночних суджень при сприйнятті творів мистецтва.

З позиції естетичної оцінки вивчає естетичні почуття і Г.Шевченко, визначаючи їх як суб'єктивне емоційне ставлення до естетичного предмета. Г.Шевченко вважає, що естетичне почуття виражається у духовній насолоді або огиді, які супроводжують сприйняття, а також в оцінці предмета в єдності його форми та змісту [10].

Важливим компонентом естетичної свідомості людини, яка обумовлює світогляд особистості, її відношення до мистецтва та

допомагає зрозуміти себе в мистецтві, як доводять дослідження, виступає естетичний, художній та художньо-естетичний смак. В художньому смаку, який виступає основою для створення особистісно-унікальних форм поведінки, мислення й творчої діяльності особистості, сфокусовано критерії естетичної оцінки всіх сфер життєдіяльності людини.

Більшість сучасних вчених надають художньому смаку здатність оцінювання творів мистецтва. Розуміючи художній смак як «здатність до сприйняття, створення, розуміння, переживання та естетичної оцінки творів мистецтва», В.Скатерщиков розглядає його як підґрунтя для подальшого розвитку естетичного смаку. Такої ж точки зору щодо художнього смаку додержується і М.Каган, він стверджує, що саме художній смак формується під впливом всіх соціокультурних явищ та одержує різноманітні модифікації. Вчений наполягає на тому, що саме художній смак надає можливість людині вільно інтегруватися в суспільному просторі та виявити свою індивідуальність.

В той же час М.І.Кіященко, М.Л.Лейзеров, А.Я.Зись стверджують, що художній смак є лише частиною категорії естетичного смаку та використовується для визначення особистого відношення до світу мистецьких цінностей.

Думки вчених сходяться в тому, що естетичний і художній смаки не залишаються незмінними протягом всього життя людини. Специфічність цієї категорії полягає у тому, що головні пріоритети людини можуть змінюватися протягом життя під впливом багатьох факторів.

Про сформований естетичний ідеал, який також входить в центр художньо-естетичної свідомості, слід говорити тільки тоді, коли він з невизначеного критерію перетворюється у внутрішню впевненість особистості, в її якість і мотив її діяльності. Естетичний ідеал поряд з естетичним смаком характеризують рівень естетичної культури людини. Естетичний ідеал і естетичний смак тісно пов'язані, але й відносно самостійні. Дослідники наголошують на тому, що формування естетичного смаку і ідеалу особистості – це довгий процес, який продовжується впродовж життя.

Асоціативне мислення, інтуїція, осягнення глибинного «підтекстового» смислу твору знаходить своє вираження в естетичній оцінці, оскільки диференційоване сприйняття завжди супроводжується переживаннями художньої цінності. Як інтегративний результат розуміння та інтерпретації смислового значення твору, естетична

оцінка є важливим зовнішнім індикатором культури художнього сприймання, який виявляє вплив мистецтва на людину. Така аксіологічна основа художнього сприйняття посилює виховний вплив мистецтва і його ефективність у формуванні художньо-естетичної свідомості особистості.

Дослідники вважають, що важливу роль в художньо-естетичній свідомості займає естетична потреба, адже вона пов'язана з усіма компонентами, але, в той же час, є спрямовуючим фактором особистості до естетико-культурного самовдосконалення. Потреба входить в структуру особистості і структуру свідомості, дозволяє прослідкувати процес становлення і розвитку суб'єкта естетичної діяльності як продукту культури суспільства. Естетичні потреби особистості обумовлюють різноманітні види художньо-естетичної діяльності. Виконуючи важливу мотиваційну роль, вони переживаються і усвідомлюються особистістю як потяг до мистецтва, намагання творити естетичні цінності.

Відомий психофізіолог Д.Н.Узнадзе виокремлює найбільш високу ступінь потреби – інтерес. Пробудження потреби у підлітків до спілкування з мистецтвом, розвиток глибокого інтересу до світової і вітчизняної художньої культури є важливим завданням сучасної педагогіки, вважає О.Дем'янчук, концепцію якого присвячено розкриттю музично-естетичного інтересу, складного комплексу психологічних властивостей і процесів, що стимулюють естетичну діяльність людини і детермінуються вибірковою пізнавальною, емоційною та вольовою активністю в процесі сприйняття.

Виокремлюючи різні аспекти єдиного поняття, автори досліджень обґрунтовують, яким чином зміни в конкретному виокремленому структурному компоненті діалектичної єдності естетичної свідомості спричиняють зміни в якості естетичного виховання.

Зміст художньо-естетичної свідомості визначається особливостями індивідуального життя людини і характером відношень до естетичної культури суспільства. Завдяки постійній взаємодії особистісної і суспільної художньо-естетичної свідомості і здійснюється естетико-культурний розвиток людини.

На якість формування художньо-естетичної свідомості в педагогічному процесі впливають естетико-художня і етична цінність творів мистецтва, їх відповідність віковому рівню естетичної свідомості (смаків, почуттів, оцінок та ін.), методи освоєння. Про цьому успіх

формування залежить від включення особистості в активну художньо-естетичну діяльність, в естетичне і художнє усвідомлення творів мистецтва.

Таким чином, органічна єдність художньої діяльності і свідомості є важливішим засобом розвитку художньої свідомості. Психічними механізмами пізнавальної і продуктивної активності художньо-естетичної свідомості, як цілісної якості, виступають: емоційно-естетичні переживання, естетичні оцінки, смак, естетичні потреби, естетичні оцінки, судження в процесах сприймання художніх творів і навколишньої дійсності, уява, тощо. На становлення і збагачення художньо-естетичної свідомості впливають наступні фактори – соціально-культурна дійсність, стихійний вплив масової культури, спеціально організована система впливу, тобто естетична освіта і виховання і самовиховання цілеспрямоване освоєння художньої культури за внутрішніми поштовхами і за необхідністю, тощо. Деякі вчені вважають, що самовиховання є найбільш діючим засобом.

У науково-педагогічній та філософсько-естетичній літературі в наш час уточнюються питання про діалектику естетичного та художнього виховання, проблема співвідношення понять «естетичне» і «художнє» залишалася актуальною впродовж декількох десятиріч. І сьогодні в сучасній науці ще не вироблено єдиної позиції на співвідношення естетичного і художнього, існує декілька точок зору на їх співвідношення: 1) як на тотожні явища; 2) різні явища; 3) естетичне – частина, або компонент художнього; естетичне і художнє мають як спільні так і відмінні риси, але, актуальним на сьогодні вважається останній варіант.

На думку А.Веремйова, якщо художнє виховання передусім спрямовується на пізнання та осмислення мистецтва, що пов'язано з освоєнням смислових одиниць його мови, то результатом естетичного виховання має стати особливе духовно-практичне ставлення індивіда до дійсності. Проте саме естетичне начало необхідне в спілкуванні з мистецтвом, оскільки художня інформація має не тільки бути осмисленою раціонально, але й пережитою емоційно.

С.С.Гольдентрихт, Л.Н.Пажитнов, В.І.Тасалов, К.М.Кантор вважали естетичне вираженням загальних закономірностей творчості «за законами краси».

М.С.Каган, А.Натев, Л.Н.Столович розрізняли «естетичне» і «художнє», вказували на відмінності і спільні якості. Г.О.Недошивин

визначав «художнє» як найвищу форму виявлення, концентрацію естетичного.

Аналіз літератури впевнює, що відмінності естетичного від художнього полягають в тому, що естетичне притаманне природі, суспільству, людині, продуктам її діяльності, в тому числі і мистецтву. Відмінністю також є те, що не кожна діяльність може бути естетичною, хоча естетичне, як одна із сторін в різній мірі може бути присутньою в будь-якій людській діяльності. Тобто, якщо естетичне у природі і в матеріальній культурі, в людині виявляється у формі, то в художньому творі естетичне подвоюється, воно присутнє і у формі і у змісті.

Загальними для феноменів естетичного і художнього є наступні фактори – їх витoki, почуттєво-емоційна і раціонально-логічна основа, ізоморфність структур, які включають в себе процеси сприймання, пізнання, оцінювання і перетворення, і, по суті, естетичне складає основу художнього. М.Каган, роздумуючи про взаємодію у художнього і естетичного у вихованні, наголошував на тому, що естетичне виховання є частиною всякого виховного впливу, з одного боку, являє собою наперед художнє виховання, а з іншого боку – само підтримується художнім вихованням.

В.Бичков розглядав художнє як частину естетичного, а точніше, як якість естетичного, він висловлювався так: «Художнє (художність) – це те ж саме, що й естетичне тільки в ситуації, коли в якості естетичного об'єкту фігурує твір мистецтва, коли мова йде про естетичні аспекти мистецтва, тобто можна сказати, що художність – це естетична якість мистецтва» [4, с.141, с.145, с.147].

М.Каган виділяючи діалектичну взаємодію естетичних цінностей і художньої творчості, наголошував на тому, що естетичне і художнє становляться одним цілим у свідомості людини, потім в її практичній діяльності, а потім, в процесі виховання і розвитку. Органічний зв'язок естетичного і художнього проявляється у тому, що естетичне є необхідним і обов'язковим моментом художнього, адже в природі мистецтва закладено створення ціннісного твору, а художня творчість потребує більш високого рівня естетичної свідомості [5].

Про діалектично складні взаємозв'язки і взаємовідношення, співпадаючі в одних і не співпадаючі у інших аспектах художніх і естетичних явищ і об'єктів наголошував В.Мозгот, підкреслював що «між художнім і естетичними компонентами в єдиному виховному процесі немає в принципі першочерговості або вторинності причинно-

наслідкових відношень; скоріше всього слід говорити про круговий взаємозв'язок того і іншого» [7, с.12].

Аналіз наукових праць доводить, що більшість авторів використовують терміни «естетична свідомість» або «художня свідомість», при цьому чітко розділяючи їх. Вважаємо, що дійсно, можна розрізнити два у багато чому співпадаючих поняття, сутнісних у процесі освоєння художньої культури — естетична свідомість у широкому смислі і художня свідомість, яка основана на мистецтві, як найвищому, але особливому виявленні цієї свідомості. Естетична свідомість виявляється в кожному акті людської діяльності, адже людина оцінює з естетичних позицій кожен свою дію, кожне об'єктивне явище у сфері свого досвіду. Мистецтво – це професійна сфера діяльності, в якій естетична свідомість перетворюється на основну мету.

Твори мистецтва Б.Додонов, Н.Миропольська С.Раппопорт, П.Якобсон та інші дослідники визначають як особливий продукт художньої творчості, що збагачує естетичні почуття індивіда, задовольняє духовно-естетичні потреби людей у пізнанні світу. Сила виховного впливу мистецтва на дітей визначається передусім його естетичним характером. Досягнути формування в дитячій особистості ціннісного ставлення до інших людей, до світу можливо лише в постійному спілкуванні з мистецтвом, адже воно збагачує душу і розум мудрістю, любов'ю, чуйністю, відповідальністю за все те, що існує навколо. Тобто, в конкретному естетичному акті спостерігається суміщення планів мистецтвознавчої та загальної філософської етики [6].

Г.Шингаров, спираючись на вчення І.Павлова, розглядав мистецтво як об'єктивний фактор, який викликає складні зміни у всій особистості людини і, перш за все, у галузі її переживань. Говорячи про виховну роль творів мистецтва, Г.Шингаров підкреслював, що воно і є тим зовнішнім об'єктивно існуючим подразником, за допомогою якого ми можливо свідомо викликати складні естетичні переживання.

Питання лише в тому, наголошував Д.Кабалевський, яку частину мистецтва людина включає у своє життя, а від якої відмовляється, яке місце посідає взята нею частка мистецтва в духовному житті. Головне полягає навіть не у рівні естетичної вихованості, а у багатстві внутрішнього світу особистості, в тих поглядах і переконаннях, які формуються під впливом мистецтва.

Наукові дослідження доводять, що серед різноманітних видів мистецтв, у процесі спілкування з якими здійснюється естетичний розвиток особистості, безумовно, одне з головних місць належить музичному мистецтву, засоби якого (мелодія, форма, ритм, темброве забарвлення тощо) найбільш ефективно впливають на внутрішній світ, надають естетичного забарвлення духовному життю. Вплив мистецтва на особистість передбачає накопичення численних художніх вражень, вони накладаються одне на одне, поступово збагачуються і заглиблюються, і, таким чином, викликають інтерес і потребу в осмисленні нових музичних вражень.

Емоційна сила мистецтва виникає не спонтанно і не самодовільно. Це результат глибокого взаємопроникнення почуттів і думок. Лише у тому випадку, коли світ мистецтва стає особистісно значимим і поєднується з внутрішнім світом людини, воно входить до її свідомості як засіб пізнання світу, стає джерелом формування ціннісних критеріїв. Для повноцінного сприймання твору мистецтва недостатньо лише самого факту сприймання. Так, В.Максимов, В.Медушевський, О.Рудницька вказували на активність сприймання мистецтва, його спрямованість на художнє пізнання твору. Думки вчених сходяться в тому, що виразні засоби музики відбивають різноманіття навколишнього світу – ідеї, людські емоції тощо, а функція музично-естетичного виховання не обмежується мистецтвом, вона виявляє естетичний початок в художній діяльності, загострює естетичне сприйняття до навколишнього світу. Специфіка музики як виду мистецтва, що значною мірою визначає її естетико-виховний потенціал, полягає також в інтонаційній природі, питання якої найповніше розкриваються у працях академіка Б.Асаф'єва. Висунутий Б.Асаф'євим термін «зерно інтонації» означає, що головний художній, естетичний і гуманістичний зміст твору криється в притаманній йому музичній інтонації, яка споріднена за природою з інтонацією мовлення.

Усвідомлення складності і багатомірності комплексної проблеми впливу музики, в якій найбільш повно і всебічно втілюється естетичний початок, реалізується і передається емоційно-оціночне відношення до дійсності, на духовне зростання особистості прийшло в науку не одразу, хоча багато видатних людей наголошували на цьому. Відомий вислів Б.Асаф'єва, що музика – «це і мистецтво, і наука, і мова, і гра» [1].

В психології музичного сприйняття відмічено, що переживання музики має емоційний характер, але тільки емоціями не обмежується,

музика впливає всебічно: і на волю, і на мислення, і на логічне почуття; у сфері естетичної свідомості виступає почуттям форми, яка передбачає здібності сприймати структурну організованість художнього твору, його досконалість. Б.Теплов стверджував, що сприйняття музичного мистецтва повинно починатися з почуття, без нього воно становиться неможливим: «В музиці ми через емоцію пізнаємо світ» [9, с.23.]

Музична свідомість, будучи внутрішнім ідеальним планом музичної діяльності, являючи собою сукупність соціально-психологічних процесів, які відбуваються в людині, і за допомогою яких відбувається осягнення музичних творів і своїх власних вражень від них, виступає важливим компонентом музично-естетичної культури особистості. Однією з головних характеристик музичної свідомості є усвідомлене ставлення до музичного мистецтва, яке базується на отриманих раніше знаннях і досвіді музичної діяльності. Без розуміння, знання музики, стверджують відомі педагоги, немає і музичної свідомості. Розвинута музична свідомість утворює музично-слухові відчуття, уявлення, художньо-образні і вольові процеси. Результат відображальної діяльності музичної свідомості може існувати у формі музичних емоцій, почуттів, інтересів, потреб, оцінок, смаків, поглядів, ідеалу тощо. Музична вразливість може слугувати гарантією чутливості до естетичного фактору і в мистецтві і в житті. Естетичне виховання являє собою насамперед художнє виховання, а з іншого боку – само підтримується художнім вихованням [6].

Висновки. Можна стверджувати, що функція музично-естетичного виховання не обмежується музичним мистецтвом. Вона не тільки виявляє естетичний початок в художній діяльності, а й загострює естетичне сприйняття навколишнього світу. В музично-естетичному вихованні неможливо відділити навчання і виховання, естетичне і художнє виховання тісно взаємодіють, їх розділ знищує смисл естетичного, і таким чином знижує і ефект навчання. Виявлення взаємозв'язку естетичного і художнього, хоча вони певним чином є і самостійними поняттями, набуває особливого значення в процесі розвитку особистості. Вважаємо, що найбільш актуальною позицією є думка про те, що естетичне – це частина художнього; і естетичне і художнє мають як спільні, так і відмінні риси. Процес виховання і освіти буде успішним, якщо художнє і естетичне буде знаходитися в єдності у свідомості особистості. На сьогодні, коли посилюється вплив так званої антихудожньої інформації (феномен сучасної «масової культури»), відбуваються динамічні процеси в розвитку теорії

естетичного виховання, розширюються й переосмислюється зміст багатьох традиційних категорій, йде пошук цілісних підходів до всебічного осмислення ролі естетичного в ціннісній організації людського досвіду, до аналізу сучасного художнього світосприйняття. Актуалізується проблема здатності молоді людини орієнтуватися у сфері естетичних цінностей життя і культури, і це потребує особливої уваги в дослідженнях процесів художньої освіти і естетичного виховання засобами мистецтва.

Література

1. Асафьев Б.В. Современное русское музыковедение и его исторические задачи. – De Musica, Вып. 1. - Л., 1926, с.17.
2. Боров Ю. Эстетика / Боров Ю.- Р.на Д., 2004.
3. Буров А. И. Эстетическая сущность искусства / Буров А.И. - М., 1956.
4. Бычков В. Эстетика отцов церкви / Бычков В.- М., 1995.
5. Веремьев А. Эстетическое и художественное воспитание: Сущность и взаимосвязь // Искусство и образование. - 2002. - № 3. - С.21.
6. Каган М. С. Некоторые вопросы взаимосвязи философии и педагогики // Советская педагогика. - №9. - М., 1981.
7. озгот В.Г. Формирование эстетического сознания учащейся молодежи на современном этапе. Автореф.д.филос.н. - М., 1996.
8. Олесина Е. П. /Олесина Е.П. Совр. исслед. эстетич. воспитания. - Москва, 2009.
9. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей / Б.М.Теплов. - 1947.
10. Шевченко Г.П. Эстетическое воспитание в школе / Г.П. Шевченко.- К.: Рад шк., 1985. - 144 с.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО И ЭСТЕТИЧНОГО КАК ПРЕДПОСЫЛКА ЭФФЕКТИВНОСТИ МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ

Л.М. Сбитнева

В статье рассматриваются вопросы художественно-эстетического воспитания, которое в 21 столетии приобретает особую актуальность. В эстетическом воспитании подрастающего поколения искусство во всём разнообразии видов и жанров играет важную роль. Через восприятие художественных ценностей формируются познавательные мотивы, моральные и эстетические установки, развивается духовный потенциал детской личности. Рассматривая вопросы диалектики эстетического и художественного в музыкальном воспитании, автор подчёркивает, что

художественное и эстетическое имеют как общие, так и отличительные черты, но общим для них является эмоциональная и рационально-логическая основа, эстетическое лежит в основе художественного. Музыкально-эстетическое воспитание направлено на познание и осмысление искусства, но его результатом должно стать и духовно-практическое отношение личности к окружающему миру.

Ключевые слова: *художественное, эстетическое, эстетическое сознание, эстетические чувства, художественно-эстетическое воспитание, музыкально-эстетическое воспитание.*

INTERACTION OF ARTISTIC AND AESTHETIC AS PRECONDITION OF EFFICIENCY OF MUSICAL AND AESTHETIC EDUCATION OF A PERSONALITY

L.M. Sbitneva

The questions of artistically-aesthetic education which in a 21 age acquires the special actuality are examined in the article. In aesthetic education of rising generation an art in all of variety of kinds and genres plays the special role, in fact through perception of artistic values cognitive reasons, moral and aesthetic options, are formed in child's personality, spiritual potential develops. A large role in aesthetic education of children is played by musical education. Music activity, as an art abstract and judicial, to design aesthetic emotions, take all of emotional sphere of child's personality wholly. An author examines the questions of dialectics artistic and aesthetic in musical education, underlining here, that the «artistic» and «aesthetic» have both general and distinctive lines, but general for them is emotional and rationally-logical basis, and the aesthetic is underlaid artistic. Musical development, teaching and education of child's personality, is directed on cognition and comprehension of musical art, but spiritually-moral attitude of personality must become his result toward an art and outward things.

Keywords: *artistic, aesthetic, aesthetic consciousness, aesthetic feelings, artistic and aesthetic education, musical and aesthetic education.*

Сбитнева Людмила Николаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, зав. кафедри співів і диригування Луганського національного університету імені Т. Шевченка (м. Старобільськ, Україна).

Sbitneva L.M. – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Head of the Chair of Singing and Direction, Taras Shevchenko National University of Lugansk (Starobilsk, Ukraine)